

Klätt och råglosta

Tom Sävström

Här och var i kommunen växte under 1994 två gamla åkerogräs, nämligen klätt *Agrostemma githago* och råglosta *Bromus secalinus*. Låt vara att det rört sig om små arealer i villaträdgårdar och i balkonglådor, men genom ett samarbete med SLU och "Databanken för hotade arter" skapas uppmärksamhet och kännedom kring dessa hotade åkerogräs som förr var allmänt förekommande i åkrarna i Sverige, sannolikt förekom de också i våra trakter.

Utseende

Klätt är en nejlikväxt med ganska stora rödrosa blommor. Den är hårig och har linjära, spetsiga blad. Råglosta är ett gräs med stora och kraftiga borstförsedda småax. Bladen är ljusgröna och glest långhåriga på ovansidan, medan bladslidorna är kala.

Historia

Klättens och råglostans historia och biologi har utförligt beskrivits av Svensson och Wigren (1983 resp 1985). Klätten härstammar troligen från östra medelhavsområdet, exempelvis Turkiet och Grekland. Därifrån har den spritt sig med såd till alla sådesodlande länder i Europa, Asien och Amerika. Numera anser man det tveksamt om det finns några ursprungliga populationer av klätt i Europa, där den nu endast är kulturspridd. Råglostan har troligen

MER NATUR
DÄR VI BOR

aldrig vuxit i naturliga miljöer. Misstankar finns att den uppkommit bl a genom kromosomtalsfördubbling av renlosta *B arvensis*. I Sverige användes den ursprungligen som sådesslag under stenåldern. Förr då dessa arter var vanligt och besvärliga åkerogräs fick de en rad lokala namn. Om något sådant namn finns från vårt landskap är för mig obekant.

Floravård

Klätt och råglosta kan knappast fortleva utan medveten odling. De är beroende av människan och de gamla jordbruksmetoderna. Det finns 3 olika alternativ att bevara de båda arterna; i botaniska trädgårdar, i fröbanker och i allmogeaåkrar. Den sistnämnda varianten fungerar som ett slags odlingsreservat, till vilket stöd kan erhållas från Världsnaturfonden. Varför inte en liten "allmogeaåker" med klätt och råglosta någonstans i Surahammars kommun!?

Intressanta svamplokaler i Surahammars kommun (2) Dödshagen

Tom Sävström

Vi fortsätter här vår presentation av intressanta svamplokaler i kommunen och beger oss denna gång till Lisjös kulturbygder. Där hittar vi ett område som av folk från trakten givits det något spektakulära namnet Dödshagen. Som läsare funderar du säkert över namnets ursprung, så gjorde jag då naturvännen Yngve Pettersson för några år sedan invigde mig i området. Efterforskningar har lett fram till förklaringen att Lisjö gård på 1800-talet begravde självdöda kreatur (bl.a. oxar) i hagen. På karta från 1751 (Lantmäteriet) förekommer namnet Herrgårdshagen, har vi dock valt att använda det numera vedertagna rubricerade namnet.

Dödshagen ligger strax sydväst nya Holmtorpet och är en tämligen flack moränrygg som löper i syd-nordlig riktning, ca. 400 m. lång och som mest 200 m. bred. Gräns i norr utgörs av lisjövägen och i övrigt omges den av öppen betesvall eller f. d. åker- och betesmark. Äldre kartor antyder att området för ca. 200 år sedan var betydligt glesare trädbevuxet och nyttjades, i varje fall delvis, som beteshage. Skogsbrukspåverkan inom området är liten, markägare är Assi Domän.

Biotop

Större delen av området är moränmark, något kuperad och blockig och i mellandelen finns ett par större stenblock som båda döljer räv/grävlinggryt. Ett parti i norr, närmast vägen och torpet, består av ganska nyligen gallrad ungskog. Där växer asp, björk, enstaka ek och gran samt hassel. Mellandelen av området är väsentligen granbevuxen med inslag av asp och vårtbjörk. Björken är av den typen med skrovlig bark på stambasen, vars springor ofta hyser en intressant insektsfauna. (Jämför med slät näver).

Den södra delen är den ur svampsynpunkt intressantaste, skogen är där flerskiktad och ganska imponerande med grov gran, asp och björk. Genom områdets öppna läge, speciellt mot syd-sydväst, blir träden i denna del särskilt utsatta vid blåst vilket avspeglas på antalet omkullblåsta och vindbrutna träd.

Spridda inom hela området förekommer enstaka grov tall samt sålg och rönn. Kantzonernas lövbryn måste särskilt omnämnas, i synnerhet den östra sidans inslag med ek och grov hassel.

Allmänt om naturvärdena

Fältskiktets kärlväxtflora är ej inventerad men jag har observerat hasselns följeart blåsippan samt vispstarr, lundstarr, måbär och små exemplar av skogstry. I den södra delens fina aspbestånd skapar hackspettarna bomöjligheter för mesar, flugsnappare och skogsduva. Spillkråkan är årsviss medan pärlugglan och hornugglan häckar mera oregelbundet, styrda av tillgången på mat. Staren är ett trevligt inslag i Dödhagens häckfågelfauna med enstaka par och de brukar ogenerat bjuda på sin värkonsert, om man råkar vara på plats vid rätt tillfälle. Nötskrika och nötkråka är andra arter som ses, ditlockade av ekens och hasselns frukter. Bland lavarna kan nämnas skriftlav (*Graphis scripta*), som växer på hassel, ingen annanstans har jag sett en sådan riklig förekomst av denna art.

Tickfloran

Sammanlagt har jag hittat 18 arter tickor.

Finaste fyndet är hasseltickan (*Dichomitus campestris*) som här har en fin enklav, funnen på såväl grova som tunna grenar i minst fem buskar. Hasseltickan är sällsynt i Surahammars kommun, funnen på totalt tre lokaler. På hassel kan växa flera andra tickarter, i Dödhagen kuddticka (*Phellinus punctatus*), alticka (*Inonotus*

radiatus) och hjorticka (*Datronia mollis*).

På asp växer asptickan (*Phellinus tremulae*) rikligt, säkert kan ett hundratal fruktkroppar räknas. Barktickan (*Oxyporus corticola*) är en resupinat vitt utbredd och ganska tjock gräddfärgad till brunaktig ticka som i Dödhagen växer på asp, björk och rönn. På asp har jag också funnit rävticka (*Inonotus rheades*), Ceriporiopsis *resinascens*, ockraporing (*Junghuhnia nitida*), klyvporing (*Schizopora pradoxa*) samt en av våra vanligaste lövvedsarter, zontickan (*Trametes ochracea*). Trots att granen är allmän i området finns få lågor och stubbar av den. Dess bidrag i tickväg inskränker sig till klibbticka och violticka. Jag räknar här upp de övriga arterna, substratet anges inom parentes. Fnöskticka (björk) bl.a. ett stort tjockt exemplar på högstubbe i sydvästra kanten. Valkticka och björkticka (björk), sälgticka (säl), eldticka (björk, säl).

Några övriga arter

Kandelabersvampen (*Clavicornia pyxidata*) är en krävande lövvedsart som hittades i Dödhagen 1993 av Kjell Andersson. 1994 observerade jag ett flertal stora exemplar av den på en kraftigt rötad asplåga. Den är en bra signalart för skyddsvärda aspbiotoper (Hotkategori 4). På samma asp växte Broskmussling (*Panus conchatus*). Blomkålssvampen som växer med tall är en art man mera sällan springer på, den är noterad tidigare år av Lars Bsenko.

Av vedboende svampar finns ytterligare åtskilliga arter beskrivna, exempelvis gelé- och skinnsvampar, men få av dem kan artbestämmas enbart utifrån makroskopiska karaktärer. Några vanliga arter klarade jag dock att artbestämma, trots att jag inte är någon "skinnknutte". På lövvedsgrenar och pinnar noterades frätskinn, tätskinn, kantöra, cinnobergömming, pappersgröppa, aspnästing och vårtkrös. Samtliga finns beskrivna i Svampar (Ryman, Holmåsen).

Sammanfattning

Oftast hyser liknande skogspartier eller dungar ett rikt växt- och djurliv och bidrar i hög grad till variationen och mångfalden i ett i övrigt öppet odlingslandskap. Detta har vår undersökning av Dödhagen visat. Utifrån de dokumenterade naturvärdena måste området ges ett högt skyddsvärde, vilket innebär att det inte bör utsättas för någon form av avverkningar eller annan exploatering. En försiktig slyröjning längst i söder kan dock vara positiv för att utveckla hasselbeståndet.

Biotopen med ek, hassel och asp är ovanlig i vår kommun och området skall också ses utifrån dess potentiella möjligheter att utvecklas avseende naturvärdena, inte minst för de vedboende svamparna.

TSa-95

Skriftlav

TSa-95

Hasselticka

Dödhagens skivlingsflora

Lars Bsenko

Under 1994 inventerade jag skivlingsfloran i Dödhagen vid fyra tillfällen och totalt noterades 65 olika skivlingar i detta ganska begränsade område. Sannolikt hyser Dödhagen betydligt flera arter än vad som noterades under 1994. Nedan följer en redogörelse för de mest intressanta och mera ovanliga arterna.

Tårkragskivlingen *Stropharia albocrenulata* är utan tvivel en av de mest remarkabla fynden som gjorts i Surahammars kommun. Den redovisades under Floranotiser i Mergus 3 1994.

Arter ur släktet **sköldskivlingar** *Pluteus* växer för det mesta på ved, gärna grova lågor och är karaktärsarter för biotoper som är skyddsvärda.

Släktet utmärkes av rosa sporpulver, släta + - ellipsoida sporer och lameller som ej är fastväxta vid foten, d.v.s. fria lameller. Den sistnämnda karaktären gör att hatten kan lossas från foten utan att hatt eller fot skadas.

I Dödhagen har fyra olika arter påträffats, av vilka **sköldingen** *Pluteus atricapillus* är den vanligaste. Den är för övrigt allmänt förekommande i hela kommunen och växer på ved av lövträd.

Den **blågrå sköldingen** *Pluteus salicinus* som påträffats på två olika

lågor av lövved inom området är betydligt ovanligare. Den är en medelstor skölding med blågrå till grå hatt med små tilltryckta fjäll. Foten är vit och med en ibland blågrön ton i fotbasen.

En annan skölding som påträffats på en grov asplåga är den **gulfotade sköldingen** *Pluteus romellii*. Den är även påträffad i Slagghögarna och en kort beskrivning finns i Mergus 3 1994. **Glittersköldingen** *Pluteus semibulbosus* växte på starkt murken lövved i södra delen av området. Glittersköldingen tillhör ett artkomplex som ännu är ofullständigt utrett.

Hjorttråding. I11. Lars Bsenko

Andra vedväxande arter som noterats är **almskivlingen** *Hypsizygus ulmarius*, **fjällig tofsskivling** *Pholiota squarrosa* och **blek tuvskivling** *Psathyrella sarcocephala*.

I den södra delen med grov asp och hasselbuskar finns två arter som är typiska för denna biotop, nämligen **rotspindlingen** *Cortinarius argutus* och **svavelmusseronen** *Tricholoma sulphureum*. Rotspindlingen är bunden till asp och föredrar mera lerartad mullrik mark. Svavelmusseronen är helt svavelgul till färgen och luktar starkt av lysgas och bildar här sannolikt mykorrhiza med hassel. Strikt bunden till hassel

är **hasselriskan** *Lactarius pyrogalus* som finns här och var vid hasselbuskarna i området.

Övriga intressanta skivlingar i Dödhagen är **hjorttrådingen** *Inocybe cervicolor*, **grön äggkremla** *Russula postiana* och en gul varietet av **skörkremlan** *Russula fragilis* var. *gilva*. Den sistnämnda hittades under en ek i områdets östra kantzon.

Sammanfattningsvis kan sägas att området är långt ifrån färdiginventerat och att nya intressanta svampfynd sannolikt kommer att göras i Dödhagen.

Utblick

Under denna rubrik speglar vi företeelser, händelser, utflykter etc, som sker utanför kommunens gränser och som kan vara av intresse för Dig som medlem att känna till. Kanske har du själv något som du tycker är viktigt att förmedla. Välkommen med bidrag!

Denna gång uppmärksammar vi ett upprop (se mittuppslaget) från våra kollegor i Jokkmokk, som måste uppröra alla med naturintresse. Läs och begrunda. Man tror inte det är sant!

Naturskyddsföreningen i Västmanland (länsförbundet) har skickat uppropet till länets riksdagspolitiker och uppmanat dessa att verka för att beslutet om den fria småviltsjakten ovan odlingsgränsen rivs upp.

Styrelsen

**Visa hänsyn till rennäringen.
Lyssna på samerna!**

Stoppa rovjakten
på ripor och ripskivlingar

UPPROP!

till lokalföreningar av Naturskyddsföreningen, Sveriges Ornitologiska Förening, Fältbiologerna, Jordens Vänner, föreningen Våra Rovdjur, föreningen Hänsynsfull Jakt samt till STF och Världsnaturfonden, för att samlas till en landsomfattande protest mot *den fria småviltsjakten* ovan odlingsgränsen och i renbetesfjällen.

Denna jakt utgör ett allvarligt hot mot fjällens- och skogslandens fauna. Ripor utgör jaktfalkens vinterföda, och de på sensommaren knappt flygga ripkycklingarna är viktiga för unga falkars jaktträning. Även andra predatorer som: Kungsörn, fjällräv, rödräv, lodjur, mård m.fl. får starkt försämrade levnadsvillkor.

Det finns ingen avskjutningsbegränsning vad gäller antalet ripor och ingen kontroll görs. Vem som helst kan köpa jaktkort på en bensinstation. Några krav på att utländska jägare innehar jägarexamen enligt svensk praxis, förekommer inte. Jägare flygs ut till fjällområden där sportjakt av denna typ aldrig tidigare bedrivits. Det förekommer också att de lämnar jaktområdena med säckar fyllda med ripor och ripkycklingar. De gästade fritidsjägarna skjuter dessutom andra fågelarter som trastar och vadare, vilka är viktiga bytesdjur för bl.a. pilgrimsfalk. Riskerna med att också falkar skjuts av jägare som omfattas av en falkjagande jaktkultur är uppenbara.

Jakten utgör ett juridiskt övergrepp mot samerna, som sedan urminnes tid haft, av svenska rättsväsendet bekräftade rättigheter i detta område. Jakten medför förödande störningar för rennäringen. I Sirkas sameby i Jokkmokks fjällvärld blev den viktiga sarv(-tjur) slakten en katastrof. Den första jaktdagen, 25 augusti, invaderade ripjägare med hundar renarnas höstbetesland. En grupp jägare höll under tiden 25-28 augusti till i ett område, där det bevisligen fanns sammanhållna kullar av ripkycklingar och även häckande jaktfalk med fyra ungar. När samerna började samla renar till sarvslakten i Guorbak skrämdes renarna bort av denna grupp. I det övriga höstbeteslandet för renarna, Uldevisfjällen, jagade samtidigt ytterligare jägare med hundar som skrämde iväg renarna. I dessa områden hade renarna behövt beta i lugn och ro för att bygga upp fettreserverna inför vintern. Rensamlarna fick sammanlagt ihop betydligt mindre renar än vid ett normalår, vilket innebar ett stort ekonomiskt avbräck.

Sarvslakten måste vara avslutad den 20 september. Sedan börjar sarvarna brunsta. Köttet blir illasmakande och går inte att sälja. Renskötarna *behöver* tiden från sista veckan i augusti fram till den 20 september, ungefär *fyra veckor*, till att ostört kunna samla renarna och avsluta sarvslakten. Ripjägarerna har fått *hela sex och en halv månad*, ända från 25 augusti till 15 mars för att utöva en hobbyverksamhet. *I vilket annat land kan vem som helst gå in på en bensinstation och köpa jaktkort för att sedan skjuta ett obegränsat antal djur?* Detta tryck tål inte faunan i vår ömtåliga fjällnatur.

- Riksdagen måste riva upp beslutet om småviltsjakten ovan odlingsgränsen.
- Riksdagen måste låta frågan få en bred belysning där samebyarna, Naturvårdsverket och den ideella naturvården får komma till tals.
- Riksdagen måste ompröva beslutet.

För att genomföra en landsomfattande protestaktion behövs ekonomiska bidrag till trycksaker och slagkraftiga affischer. Eventuella överskott tillfaller oavkortat "*Projekt Jaktfalk*" som Ulla Falkdalen ansvarar för.

Vi väddar: Var med och stöd denna sak!

Pg: 6 21 62- 3, "Ripans Vänner"
Jokkmokkskretsen av Naturskyddsföreningen.

Hans Anderson
Jokkmokk

Ingrid Bergstrand
Jokkmokk

Tor Lundberg
Kvikkjokk

Sett och hört i markerna (1/1 - 2/4 1995)

Mikael Leppälampi (sammanställare)

Äntligen är våren tillbaka med ljuset, värmen och fåglarna. När jag skriver detta i början på april har storspov och sädesärta just anlänt. Sett och hört i markerna gör en återblick från årets början.

På årets första dag sågs en gärdsmyg vid Finnmossen. Vid Norrsjölundens talgutfodring och vid Ursjötorp har under vintern en gråspettthona varit framme. Förmodligen har det rört sig om samma fågel då avståndet mellan platserna är kort. Vid Stavtorpsområdet i sura har ett par mindre hackspett, hona och hane varit framme vid en fågelutfodring där de kalasat på talg. Vinterfiskarna vid Sörsjön har vid flera tillfällen i februari sett en berguv på morgnarna, sittande på milstenarna ute i sjön. En häger har övervintrat i sura. Den 8/2 fanns kungsfiskaren vid Östersjön vid bruket.

Tre havsörnar sågs över Lefelingen i slutet av februari av Virsbo fiskevårdsförening. Totalt har 5 olika individer havsörn noterats i vinter. I Ramnäs kyrkby fanns en sidensvans 16/2. Gnien rastades av en salskrak 25/2 och två stjärtand den 19/3. Det har setts lite snösparvsflockar de senaste åren, men i år har de dykt upp igen med 40 ex vid Gnien 10/3 och 20 ex vid lisjö ängar 1/4. Den

största flocken fanns dock på Storängen den 12 - 13/3 med hela 170 ex.

Vid Gnien sågs två berglärkor rasta på ängarna nedanför granen den 30/3. Berglärkan är en fågel som minskar starkt i landet, hos oss är den en mycket ovanlig gäst under sträcket. Årets toppnotering av sångsvan vid Norrsjön blev den 26/3 med 426 ex. En mindre sångsvan fanns också med då. 1/4 observerades tre mindre sångsvan i sjön. Fyra vitkindade gäss rastade i Gnien 14/3 och 2 ex i Norrsjön 30/3.

Slutligen har jag sammanställt flyttfåglarnas ankomst till kommunen 1995, se vidstående sida.

Flyttfåglarnas ankomst 1995

Februari

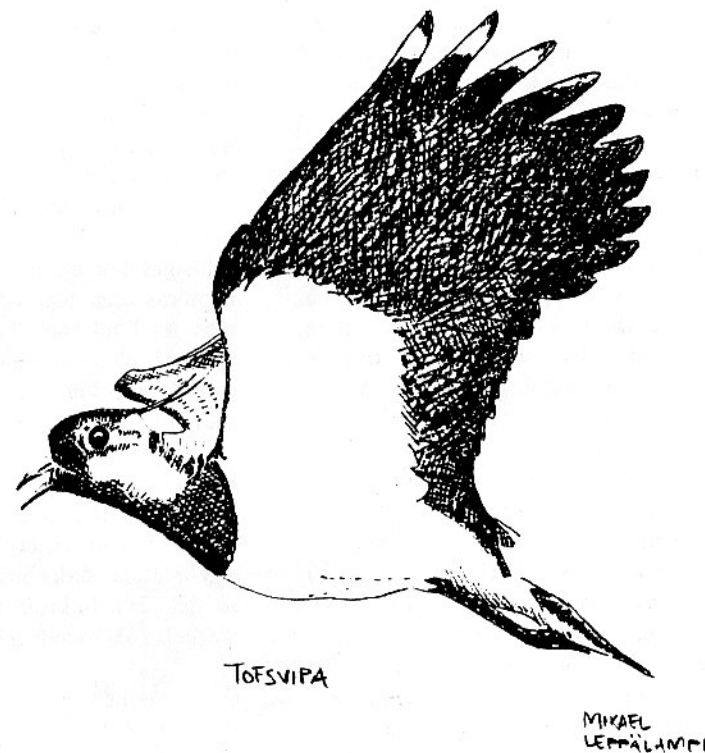
19 sånglärka
25 sångsvan
stare
26 bofink
28 sädgås
tornfalk

Mars

4 ormvråk
8 tofsvipa
knölsvan
23 morkulla
trana
24 ringduva
sävparv
25 dubbeltrast
ängspioplärka
skogsduva
29 skäggdopping
30 hornuggla

April

1 storspov
2 sädesärta
blå kärrkök

TOFTSVIPA